

KOMENSKÉHO SCHOLA LUDUS NA MUZEJNÍM JEVIŠTI

HELENA KOVÁŘOVÁ

Abstrakt: Jednotlivá vydání *Školy hrou* ve sbírkách přerovského muzea. Prezentace vzácné knihy pomocí muzejních prostředků. Výsledky interdisciplinární spolupráce z doprovodného lektorského programu k výstavě.

Klíčová slova: Jan Amos Komenský, pedagogika, muzejnictví.

V rámci artefaktů pod správou Muzea Komenského v Přerově zaujímají historické knižní fondy zvláštní postavení. Tvořily základ původních sbírek Slaměnkova Musea Komenského a stály v popředí jeho akvizičního zájmu. Jako 550. přírůstek zapsal na počátku 20. století zakladatel a první správce muzea knihu *Johan-Amos Comenii Schola ludus seu Encyclopaedia viva (Jana Amose Komenského Škola hrou neboli Živá encyklopedie)* vydanou v roce 1657 v Amsterdamu.¹ Jedná se o druhé vydání Komenského díla, které bylo vytištěno péčí Abrahama Burga. Současně získal Slaměník také Komenského spis *Opera didactica omnia* (Amsterdam 1657), jehož součástí je třetí vydání *Školy hrou*. V něm je vepsáno přírůstkové číslo 553. Oba svazky mají koženou, opravovanou vazbu.

V průběhu sedmdesátých let 20. století byla sbírková knihovna rozdělena na staré tisky a novodobá komeniana s časovým vymezením od druhé poloviny 19. století. Zatímco fond novodobých komenian zaznamenává každoroční přírůstek v řádu desítek kusů, historické knižní fondy se rozrůstají jen zřídka. V roce 2011 se však podařilo najít v rozpočtu přerovského muzea finanční prostředky na zakoupení prvního vydání díla Jana Amose Komenského *Schola ludus seu Encyclopaedia viva*. Jedná se o tisk vydaný Jiřím Reniem roku 1656 v Blatném potoce (Sarospataku).²

O vzniku knihy jsme velmi dobře informováni samotným Janem Amose Komenským.³ Jedná se o text v pořadí třetí Komenského školní divadelní hry,⁴ která vznikla v době jeho pobytu v Uhrách (1650–1654). Předlohou byla úspěšná encyklopedická jazyková učebnice latiny *Januae linguarum reserata (Dvěře jazyků otevřené)*, kterou autor zdramatizoval a s velkým úspěchem se svými studenty nastudoval. Využití školních her pro výuku latiny bylo v době Komenského běžnou praxí jak v Jednotě bratrské tak například u jezuitů. Komenského dílo bylo novátorské v obsahu. Dobová školní divadla byla mravoučnými a moralizujícími texty na biblická či antická témata. Komenský zdramatizoval encyklopedii tehdejších znalostí o přírodě, lidském životě a činnostech. Na scéně se odehrával živý děj, například jednání krále o vzbouřené provincii nebo ruch před bitvou. Velmi podrobně a živě je vylíčen život v tehdejších školách.

1 *Johan-Amos Comenii Schola luds seu Encyclopaedia viva h. e. Januae linguarum praxis Comica*. Amsterdam: Abraham á Burg, 1657, 314+174 s.

2 *Schola ludus seu Encyclopaedia viva h. e. Janvae linvarum praxi Comica*. Sarospatak: Georgius Renius, 1656, 470 s.

3 *Jana Amose Komenského Vlastní životopis*. Josef Hendrich. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, [1924], s. 106–114.

4 První školní divadlo napsal Komenský v roce 1639 (Diogenes Cynicus redivivus), druhou roku 1640 (Abrahamus Patriarcha). Blíže *Opera Omnia : Dílo Jana Amose Komenského 11*. Praha: Academia, 1973, s. 484–485, 533–534.

Obrázek č. 1: Titulní strana prvního vydání Komenského díla *Schola ludus* z roku 1656.

Rukopis díla ponechal Komenský při svém odchodu roku 1654 v Blatném Potoku, kde byla již dříve vydána jeho další díla.⁵ Vytištění oddálila morová epidemie, která v Uhrách řádila v roce 1655. Komenský, který mezitím přesídlil z Lešna do Amsterdamu, dokonce přestal doufat, že práce na tištěné podobě díla budou dokončeny.⁶ Kniha vyšla roku 1656 dle Komenského rukopisu bez jeho dalších zásahů. K autorovi dopravili jeden výtisk studenti, kteří putovali z Uher za vzděláním do západní Evropy.

V současnosti jsou známy pouze tři výtisky z tohoto nákladu v Maďarských paměťových institucích a jeden v rumunské knihovně. Exemplář, který získalo přerovské muzeum díky spolupráci s pražským antikvářem a kolegy z Knihovny národního muzea a Vědecké knihovny v Olomouci, je doposud jediným známým výtiskem, který se nachází mimo region svého vzniku. Kniha má plátěnou vazbu z druhé poloviny 19. století, ale srovnáním s výtiskem nacházejícím se v univerzitní knihovně Cluj-Napoca bylo zjištěno, že tento zásah nebyl destruktivního charakteru. Na základě bibliografického popisu zhotoveného pracovníky AV ČR lze s jistotou říci, že kniha je kompletní a obsahuje všechny přílohy.

5 V Blatném Potoku vydal Komenský několik knih. U Jiřího Renia prokazatelně vyšly dvě díla: roku 1652 *Eruditionis scholasticae* a roku 1653 *Animae Sanctae*. *Bibliografie spisů J. A. Komenského vytištěných do roku 1800*. CD-ROM. Praha: Knihovna Akademie věd ČR, 2007. ISBN 80-86675-12-2.

6 Blíže předmluva ke 2. vydání. *Jana Amosa Komenského Sebrané spisy vychovatelské IV. Škola hrou*. Přerov: František Bayer, 1891, s. 24.

O druhé vydání *Scholy ludus* se zasloužili amsterodamští radní, kteří se didaktické dílo zalíbilo natolik, že se je okamžitě rozhodli vydat v Amsterdamu a zajistit tak distribuci knihy v západní Evropě pouhý rok po jejím první vydání. Komenský napsal novou předmluvu a text prvního vydání upravil. Jedná se o drobné opravy gramatického rázu a záměnu slov za vhodnější.

Muzeum Komenského v Přerově současně spravuje v knižní sbírce novodobých komecian vydání z konce 19. a první poloviny 20. století. Německý překlad vydaný roku 1888 nakladatelstvím Hermann Beyer&Söhne v Langensalze pořídil Wilhelm Bötticher. Jeho druhé vydání je 2. svazkem řady *Joh. Amos Comenius' Paedagogische Schrifte* (1907). O vydání českého překladu se pokusil František Bayer v nedokončené ediční řadě *Jana Amosa Komenského Sebrané spisy vychovatelské*, která vycházela v sešitech roku 1891. Kritickou edici díla v latině s obsáhlým úvodním komentářem vydal Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě v rámci projektu *Veškeré spisy Jana Amose Komenského*.⁷ Část textu byla zahrnuta do dalšího počínu *Vybrané spisy J. A. Komenského*.⁸ Český překlad nejzajímavějších částí pojednávajících o škole pořídil Josef Hendrich a vydal pod názvem *Škola na jevišti* v Brně roku 1947 jako první svazek edice Pedagogické klasobraní.⁹ Slovenský překlad byl zařazen do 4. svazku *Vybraných spisů Komenského* a byl vtištěn v Bratislavě roku 1959. Do sbírek Muzea Komenského v Přerově náleží také výtvarná díla s komecniologickou tematikou. Jedním z nich je kopie reliéfu Jaroslava Horejce¹⁰ zobrazující pobyt Komenského v Blatném Potoku, konkrétně jeho diplomatický a pedagogicko-reformátorský rozměr. Důležitý dokumentační a ikonografický materiál se nachází ve sbírkách vztahujících se k dějinám školství. Nejdůležitějším artefaktem je olejomalba Jiřího Stříbrného z roku 1960 s názvem *Komenského škola v Blatném Potoku*. Obraz vyšel tiskem ve velkém nákladu a používal se jako školní výuková pomůcka.

Obrázek č. 2: Jiří Stříbrný: *Komenského škola v Blatném Potoku* (1960).

⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Veškeré spisy Jana Amose Komenského. Svazek 9*. Brno: Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě, 1915, 489 s.

⁸ 3. díl – Výbor potockých prací vydalo Dědictví Komenského v Praze roku 1926.

⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Škola na jevišti*. Brno: Komenium, 1947, 119 s.

¹⁰ Originál se nachází spolu s dalšími 7 reliéfy v pohřební kapli Komenského v Naardenu.

Z uvedeného výčtu je patrné, že muzejní sbírky umožňují hlubší studium badatelům z řad odborné veřejnosti. Jedním z cílů muzejní práce je však prezentovat sbírky a výsledky výzkumu také široké veřejnosti. Téma *Schola ludus* bylo proto zvoleno pro oslavy 420. výročí narození J. A. Komenského. Otázkou bylo jak pomocí muzejních výstavně-komunikačních prostředků přiblížit význam rozměrově nevelké knihy, jejímž obsahem je scénář divadelní hry, sice včetně stručných scénických poznámek, ale bez dobového obrazového doprovodu. V tomto bodě začala interdisciplinární spolupráce různých profesí v rámci muzea, která vyústila k oživení díla současnými školáky a studenty.

Knihy byla umístěna do stávající expozice muzea spolu s reprodukcí obrazu Jiřího Stříbrného a v sousedství kopie reliéfu Jaroslava Horejce. Velkoplošná reprodukce výtvarného díla umožnila návštěvníkům přiřadit pojmu „škola hrou“ novou představu o jeho možném výkladu. Známý slogan vyjadřuje přístup ke vzdělání hrou, zábavnou formou, kde učitel žákům pouze nevyhrožuje tresty, ale pozitivně je motivuje k další práci. Na výstavě Muzea Komenského byla *Škola hrou* představena jako soubor osmi školních divadelních her, které Komenský napsal pro své žáky k výuce latinského jazyka.

Na základě úzké spolupráce historičky a muzejní pedagožky Mgr. Kateřiny Tomeškové byl vytvořen lektorský program, jehož hlavní cílovou skupinou byly žáci ZŠ a SŠ. Program bylo možné upravit pro další skupiny, například seniory, rodiny s dětmi, vlastivědný kroužek apod. Jeho první částí byla komentovaná prohlídka vystavené knihy. Následoval výklad v rekonstruované třídě ze 17. století s využitím poslechu a obrazového materiálu, samozřejmě přizpůsobený věku posluchačů. Obsahem bylo postavení spisu *Schola ludus* v Komenského pansofické koncepci vzdělávání, propojení encyklopedické, jazykové, smyslové a dramatické

Obrázek č. 3: Ukázka z lektorského programu k výstavě *Škola hrou* aneb Komenského školní divadlo.
Foto: Tomáš Krejčířík.

výchovy. Další dvě části byly praktické a vtahovaly účastníky do poznávací hry. Jednotlivé skupiny sehrály před sochami Komenského krátkou improvizaci na text ze 4. části *Školy hrou*, jednání 3, výstup 2. V dialogu vystupují čtyři postavy, z nichž každá obdržela rekvizitu, svůj charakteristický atribut. Ostatní představovali publikum z řad šlechticů a měšťanů podle obrazu Jiřího Stříbrného. Postavy hovořily o práci s tzv. Živou abecedou, kterou Komenský vytvořil pro svůj slavný spis *Orbis pictus*, ale poprvé o ní hovoří právě ve *Škole hrou*. Jejím základem je fonetická podobnost zvuků a písmen tak, aby mohla být používána pro více jazyků současně. Skládání Živé abecedy tak bylo zajímavým rébusem konfrontující vlastní zkušenosti současného způsobu výuky s Komenského záměry. Atmosféru dokreslovaly tóny polyfonní hudby. Jednotlivé skupiny obdržely certifikát o absolvování programu.

Během necelých sedmi týdnů se takto oživené výstavy jedné knihy zúčastnilo 630 návštěvníků. Nejen žáci a studenti tak dostali možnost fixovat nové vědomosti nebo obnovovat dřívější znalosti pomocí smyslových zážitků a emocionálních zkušeností. Pro zdařilý výsledek bylo nutno ve skupinách spolupracovat a určitý posun nastal v socializačním procesu jedince, ve vnímání vnitřního světa člověka v současnosti a minulosti. Pojem „vzácná kniha“ tak mohl v myslích návštěvníků nabýt konkrétní podobu o přesahu textu do současnosti, přestože málokdo z nich byl schopen latinský text přečíst a porozumět mu. Pozitivní ohlasy účastníků programu svědčily o správné volbě způsobu prezentace Komenského díla metodou v duchu Komenského zásad názorné, smyslové a dramatické výuky.

Muzeum se také zapojilo do mezinárodního česko-polského projektu *Brána jazyků otevřená*.¹¹ Garantem celého projektu byla Knihovna Jiřího Mahena v Brně ve spolupráci s mnoha českými a polskými partnery. Součástí projektu byly také přednášky Mgr. Heleny Kovářové na téma „Komenský kartograf“ a přednášky Mgr. Kateřiny Tomeškové na téma „Od Komenského Školy hrou k vizuálnímu vzdělávání současnosti“ a „Komenského přístup k mezigenerační problematice“. Přednášky se uskutečnily ve dnech 3.–4. dubna v Brně pro několik tříd Gymnázia Slovanské náměstí, studenty knihovnické školy v Brně a členy klubu seniorů při Knihovně J. Mahena v Brně (celkem 144 osob). Závěr každého bloku tvořila ukázka z lektorského programu k výstavě Schola ludus. Účastníci nejprve přistupovali k aktivitě rezervovaně, ale velmi brzy začaly na první pohled nesourodé skupiny spolupracovat ve jménu zdárného průběhu vystoupení.¹² Nejmarkantněji se kooperace projevila ve vícegenerační skupině složené ze seniorů a studentů. Improvizace na text z Komenského díla byla přípravou na divadelní představení studentského divadla LeŻak z polské Poznaně s názvem Komeńskiegi Świat w obrazech.

Výstava s názvem Škola hrou aneb Komenského školní divadlo se konala od 28. března 2012 do 18. května 2012. Její derniérou byla návštěva studentů Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Krátký dokumentární film je možno shlédnout na adrese <http://www.youtube.com/watch?v=fOGZ447R1Fw>. Program této skupiny pokračoval dílnou na téma Význam motivace žáka i učitele. V jejím rámci byly prezentovány motivační a dokumentární filmy z animací přerovského muzea. Závěr tvořila dramatická ukázka zasazená do doby první republiky.

Zakončení výstavy, jejímž cílem bylo představit Komenského dílo na konkrétní ukázce, tak získalo symbolický přesah oživením textu Učitele národů samotnými budoucími pedagogy. Dobrá nálada a úsměv na tvářích účastníků byly dokladem stále platnosti Komenského

¹¹ KLUSÁČKOVÁ, Z. *Komenského ideje ožily na polském představení* [on-line]. 2010 MuniMedia.cz. Vloženo 04.04.2012 19:30 [vid. 2012-08-30]. Dostupné z: <http://www.muniimedia.cz/prispevek/komenskeho-ideje-ozily-na-polskem-predstaveni-2935/>.

¹² KOVÁŘOVÁ, H. – TOMESKOVÁ, K. Schola ludus redivivus. *Studia comeniana et historica*. Uherský Brod: Muzeum Jana Amose Komenského v Uherském Brodě, 2012 [v tisku]. ISSN 0323-2220.

myšlenky „š kola hrou“ ve smyslu obecného principu stejně jako ve smyslu zapojení dramatické výchovy v podobě školního divadelního představení do vzdělávacího procesu. Návštěvníci muzea vlastními smysly zakusili význam obsahu knihy z poloviny 17. století a pochopili, proč je lektor na začátku programu vyzýval k hledání pokladu.

SCHOLA LUDUS BY COMENIUS ON THE MUSEUM'S STAGE

Summary: Comenius Museum in Přerov acquired the rare first edition of the book *Schola ludus* by Johan Amos Comenius in the year 2011. It was printed in Sarospatak (1656). There are known only four another copies placed in Hungarian and Romania. The list of next editions and new translations in the museums collection is also given. The museum decided to choose subject *Schola ludus* (*School by play*) as the main topic for the festivity of the 420th anniversary of the birth of Comenius in March 2012. The animation program was set up by the historian and the museum educator for pupils and students with the possibility to adapt it for example for the group of seniors. It consisted not only from the view of exhibited rare book, but also from practical activities of participants (short improvised theatre performance from the textbook *Schola ludus*, putting together the “living alphabet“ by Comenius). The main purpose of the exhibition was to present work by Comenius through the Comenius' metod of demonstrative, sensory and dramatic education.

Keywords: Johann Amos Comenius, pedagogy, museology.